

Двадесет години по-късно

Вторник, 10 Ноември 2009 | FROGNEWS

▲ Едвин Сугарев

В крайна сметка така и не станахме нормална и демократична страна. Станахме корпоративна и мафиотизирана държава, чиито демократични институции имат чисто условен, ако не и чисто декоративен характер. Тъжна равносметка, която няма как да избегнем. Равносметката за едно поражение.

Едвин Сугарев

Може би е дошло времето да се допитаме до паметта: преходът уж бил приключил, само дето липсва най-важното за едно приключване – историята. Няма я – и липсата ѝ осезателно се чувства. Преходът е може би преживян, но не и свързан в един цялостен сюжет; не е разказан – защото кой може да разкаже това лабиринтно, изпълнено с тайни коридори битие? Българското хождение към обетованите земи на свободата и демокрацията не е и не може още да бъде разказано – липсва дистанцията, необходима за големия наратив, липсва и езикът, с който може да бъде разказан Големия Карнавал и изразен неговия трагичен смях през сълзи. И още нещо липсва – постигането. Още сме насред път – и още сме в пустинята.

Но не е само преходът – в миналото на България зее дупка – от 1944-та насам имаме не история, а фалшификации на историята. Никой не се нае да разкаже полувековното ни позорище – никой не се нае и да систематизира изсипаните сякаш от кутията на Пандора събития от последните два века: Симеон Радевците май са дефицит. А когато липсва големият наратив, когато няма история – и когато може би изобщо никога вече няма да има история (поради настъпването на вечното сегашно време на потребителската епоха) – тогава все пак остава пространство за личните разкази: лишени от перспектива, но все още съкровени и нужни – за залязващите разказващи ги. След "Аз живях

комунизма“ иде време на “Аз живях прехода“: едно начинание твърде любопитно, доколкото е свързано с отчайващите реалности на днешен ден.

Как започна всичко? Разбира се, с перестройката. През 1987-а всичко четеше на руски и се опияняваше, а другарите – колкото и да бяха се снишили по почина на първия партиен и държавен ръководител, все пак откриха в себе си достатъчно гняв, за да забранят един брой на “Огоньок”. Хоризонтът на мечтите ни беше гласността – такава, каквата я виждахме наяве в руските вестници и списания – и в плахата още заявка за независимост, реализирана чрез роящите в прибалтийските републики “национални фронтове за защита на гласността и преустройството”.

От началото на 1988-а вече почнахме да си говорим, че трябва да се направи нещо подобно. Спомням си как разговаряхме за това с Йордан Василев, тогава бяхме колеги в Литературния институт, покрай него се бях запознал и с Блага – в техния дом всъщност се бистреха всякакви дисидентски идеи; там беше основната щаб-квартира на бъдещия все още клуб, и мястото, откъдето се говореше със “Свободна Европа”. Стана дума за това, че може да се направи такъв “национален фронт” и в България – една наистина въодушевяваща идея; спомням си, че след този разговор даже нахвърлях някакъв вариант на програма.

През октомври обаче с двама приятели успяхме да се направим на алпинисти и да заминем за Непал – на “трекинг експедиция”, водеща се от името на клуб “Академик”. Върнах се в началото на януари 1989 – всичко се беше променило, Клубът за защита на гласността и преустройството беше вече основан, а Независимото дружество за защита правата на човека вече беше стигнало до първия си сблъсък с властта – бяха конфискували архива на Петър Манолов – и той беше обявил гладна стачка.

Подробности за всичко научих от Владо Левчев, който беше станал член на Клуба и беше наясно със ситуацията. Те вече бяха разпространили декларация в подкрепа на Петър Манолов, но решихме да демонстрираме гилдийна солидарност, като организираме и подписка сред писатели и интелектуалци. Речено-сторено: седнахме да пишем подписката, но сторихме грешката да го правим заедно с още неколцина междуременно присъединили се: Мишо Неделчев, Къци Пастухов, Сашо Къосев, Александър Йорданов и още някои. Естествено, скарахме се за това какво точно трябва да пише там – и вместо една се написаха три подписки.

В крайна сметка се юрнахме да дирим подписанти. Обикаляхме като щури из София в дирене на куражлии – трябва да призная, че не се срещаха толкова често: някои подписваха, а после гузно искаха да им заличим имената. Имаше и куризони случаи – например с цялата си наивност се обърнахме към Иван Маразов с молба да подпише. Той изчете с непроницаемо изражение нашия текст и ни го върна с думите: “Ама вижте, аз вече съм човек с положение, вчера ме избраха за директор на института, не мога да подписвам такива неща...” Осем години по-късно вече беше кандидат за президент на БСП.

Събрахме петнайсетина подписа и тържествено връчихме протестното си открито писмо в редакцията на в. “Работническо дело” – не случайно там –

заради гадните ДС –манипулации на вестника, спекулиращи с извадени извън контекста стихове на Петър Манолов, и с широко отразяваните там манипулативни събрания на “работните колективи” в цялата страна, свикани специално да го заклеят. Връчихме го, настояхме да бъде заведено в деловодството с изходящ номер; на излизане някой каза – е, свършихме я, сега остава само да чакаме да ни приберат.

Не ни прибраха. Малко след това се развихри яростна дискусия в литературните издания – поводът бяха нападките срещу Биньо Иванов и Ани Илков в рецензиите на казионните критици, а реалната тема беше нетърпимия вече статус на соцреализма в българската литература – и схоластиката в Съюза на писателите. Владо Левчев започна дискусията в “Литературен фронт” със статията си “Диктатура на посредствеността”, аз я продължих в “Пламяк” с едно предълго писание под името “Посредственост на диктатурата”; страстите се нагорещиха, седнахме да мислим с него как да продължим – и така се стигна до идеята за самиздатските списания “Глас” и “Мост”.

Събрахме набързо текстове, Стефан Десподов направи корицата на Владовия “Глас”, Владо Руменов на моя “Мост” – и седнахме да ги правим. Знаехме, че ксероксите се контролират – и решихме поне при правенето на първите броеве да се справим съвсем сами, за да не предотвратят излизането им. Купихме документална хартия и спретнахме импровизирана фотолаборатория в банята – преснихме текстовете и почнахме да копираме. Цяла седмица не излязохме от проклетата баня, ръцете ни задълго пожълтяха от химикалите – но най-накрая държахме в тях първия брой на списанията, отпечатани в шейсетина екземпляра и подшити с телбод.

Точно тогава течаха тъй наречените “априлски дискусии”, цялото писателско войнство се беше събрало в салона на “Ангел Кънчев”, а ние стърчахме отвън на двата ъгъла и раздавахме самиздатите на всеки, който ни се видеше по-симпатичен. Раздадохме на ръка по дващестина броя, останалите разнесохме по пощенските кутии по предварително набелязан списък.

Прибрах се у дома след дългото разнасяне, грохнал и щастлив – телефонът извън и когато вдигнах, беше Румяна Узунова от “Свободна Европа” – за няколко часа не само че беше разбрала за самиздатите, но и беше издирила домашния ми телефон. Издиктувах ѝ въвеждащия текст от “Мост”- а после стана ясно, че сварила да се обади и на Владо – и така самиздатските ни списанията придобиха популярност чрез най-слушаната по това време “вражеска” радиостанция.

До десети ноември издадохме по четири броя от тях; после продължихме – но излизаха вече като издания на НС “Екогласност” и се печатаха в реална печатница; после други ветрове задухаха, започнахме “Литературен вестник” – и списанията останаха в историята. Но тези четири броя – те наистина се “сам-издаваха” – сиреч минаваха от ръка на ръка, и който имаше достъп до неконтролиран ксерокс, не пропускаше възможността да извърти един допълнителен тираж.

Най-горещите неща на дисидентски настроените поети и писатели излизаха там: стихове и есета на Блага, на Радой, на Коста Павлов, на Иван Радоев, на Биньо, на Ани Илков и кой ли още не – плюс политическа публицистика и “горещи” репортажи от дисидентски акции и събития – двете списания няпример

бяха единствената българска медия, отразила адекватно побоя пред "Кристал". Към "Мост" започна да излиза и библиотека със самиздатски книжки – и до десети ноември успяхме да издадем осем или девет такива.

Междувременно бях поискал от Блага да стана член на клуба – за моя изненада тя отказа – били решили да записват на този етап само известни и авторитетни личности, които властта не може да си позволи да репресираща току-така. Всъщност това им се оказа по-късно големия проблем – тъй като въпросните авторитетни личности бяха не само членове на БКП, но част от тях и активни борци, което доведе до много тежки дискусии след десети ноември – примерно дали дискуссионния клуб трябва да участва в политиката или не.

Някъде през април обаче ми се обади Димитър Коруджиев – Петър Слабаков създавал нова екологична организация, нещо като второ издание на Русенския комитет. Казах му да ме записва, по-късно обаче, докато разнасях за подписи декларацията на Клуба по повод репресиите срещу българските турци и "голямата екскурзия", се срещнахме с Александър Каракачанов и се оказа, че член на "Екогласност" се става след публично обсъждане и гласуване. Покани ме на следващото заседание – беше, ако не се лъжа, в дома на Петър Берон. Приеха ме след кратък разговор – тъй или иначе вече принадлежах към "неформалите" – със самиздата, разните подписки и интервюта пред "Свободна Европа".

Горе-долу по това време започнаха и първите арести и обиски на членове на Клуба – ясно беше, че нямат намерение да се шегуват с нас – основно заради декларацията и разните текстове срещу възродителния процес (спомням си колко силно въздействаше тогава "Името" на Блага Димитрова). Впрочем до съгласие за самата декларация не се стигна лесно – водиха се дълги спорове: Деян Кюранов настояваше за по-остър текст, докато Петко Симеонов поддържаше мнението, че дори не трябва да говорим за "български турци".

Отговорът на заетата тогава позиция беше огромен митинг, организиран на 31 май от столичното ОФ – там говориха разни генерали и за пръв път бе използвана откровено националистическа реторика: бяха заклеямени "родоотстъпниците" – сиреч Клуба и останалите подписанти. След това едно внушително множество се събра под прозорците на Блага и Данчо да дюдюка и да скандира "предатели" – нарисуваха с жълта боя полумесец на входната врата на апартамента им – дълго след това Блага отказваше да заличи тази рисунка – тя си стоеше там и когато беше вече вицепрезидент на България. Първите месеци на 1989 г. бяха и периодът, в който никнеха като гъби нови "неформални групи" – тогава освен "Екогласност" се учредиха "Подкрепа", Комитетът за защита на религиозните права, свободата на съвестта и духовните ценности, Комитет 273. Всъщност ставаше дума за една общност – неформалите се подкрепяха взаимно, заедно разнасяха многобройните си подписки и декларации, заедно реагираха и когато някой от тях биваше арестуван или репресиран.

Спомням си едно от най-ранните свидетелства за тази солидарност: на 9-ти март бе прострелян Симон Версанов в подлеза до Орлов мост, докато пишел със

спрей лозунг срещу Тодор Живков. Дълго време бяхме в неведение къде е, какво е състоянието му – полицията не искаше да разреши свиждане. Обадиха ми се, че ще се съберем на "Попа" и всички заедно ще отидем да поискаме сведения за здравословното му състояние и право на свиждане за бликите му. Отидох по-рано и още в тролея долових, че нещо не е наред: "Попа" беше опразнен, а пред тогавашното кино "Дружба" бяха сложили кинокамера и снимаха пространството около паметника. Обиколих околните улички – беше пълно с милиция, имаше арестантски камионетки и даже полицейски кучета. Отидох до Попа, където вече бяха дошли първите протестиращи – помня, че беше Вероника Николова, която правеше дълъг нос на снимащата ни камера, Калин Янакиев и още неколцина. Бяхме около паметника, а зад него, на пейките, бяха гъсто насядали едни мъжаги в еднотипни сиви костюми – и се правеха на случайно приседнали граждани. Бяха като че извадени от прочутите стихове на Коста Павлов в "Гръдна жаба" – "сякаш не от майка раждани/ а от някаква държавна институция". Въпреки това хората идваха – събрахме се към трийсетина човека – в крайна сметка се появи Мони Паси и ни съобщи, че Симон Варсано е жив и че полицията е разрешила свиждане.

Тази солидарност се прояви особено ярко по време на световния Екофорум, който протече от 16-ти октомври до 3-ти ноември в столицата. Всички разбираха, че това е нашият шанс – присъствието на западни делегати и журналисти ни даваше възможност да покажем, че и в България има недоволни от комунистическия режим, а поради характера на самия форум беше ясно, че "Екогласност" ще бъде острието на атаката.

Обсъдихме няколко добре аргументирани възможности за протест и се спяхме на възможността да протестираме срещу проекта "Рила-Места", свързан с потенциалната опасност за засушаване и ерозия на почвата в обширни територии от страната. Тъй като подготвихме публична акция, беше важно тя да попада изцяло в сферата на екологията – и следователно в третираната от екофорума проблематика.

На 17-ти октомври разлепихме плакати из града – с които обявахме за съществуването на "Екогласност" и призовавахме към екологична активност. Неколцина бяха арестувани при разлепянето – включително слепият Петър Стайков; естествено, самите плакати стояха не повече от час, преди да бъдат надлежно разкъсани.

Дадохме първата си пресконференция същия ден – в нечий частен апартамент, пред чужди журналисти и западни дипломати; естествено, в нея участваха и лидерите на другите неформални формации – тези от тях, които не бяха арестувани, защото някои от тях бяха прибрани превантивно. Спомням си натъпкания хол, в който се провеждаше пресконференцията – аз се вредих между журналистите и задавах на водещите въпроси от името на самиздатските издания.

Паралелно с това започна събирането на подписи под петицията ни до Народното събрание срещу проекта "Рила-Места" в градинката пред "Кристал". Реакциите срещу тази подписка постепенно ескалираха: първоначално ни изпращаха експерти, които да ни оборват, и "възмутени граждани", които кълняха нашето безотговорно и "предателско" поведение. След това ни

съобщиха, че са ни определили като място за подписката Южния парк. Ние отказахме да се подчиним и продължавахме – подписваха се все повече и повече хора, а ченгетата не смееха просто да ни приберат или изтласкат, тъй като около нас винаги имаше делегати от екофорума, чужди журналисти и дипломати.

Най-накрая все пак се решиха да действат “остро” – на 26-ти октомври на сборния ни пункт пред френската гимназия дойдоха някакви общинари и ни направиха последно предупреждение: имало вече прокурорско решение да бъдем “преместени”. Отказахме – и пресякохме “Патриарха” – но само след метри по “Раковска” до нас закова пълен с цивилни мъжаги микробус: сграбчиха шестима от нас – очевидно идентифицирани като лидери – и с удари и блъскане ги натикаха в микробуса, след което изчезнаха.

След кратко колебание решихме да продължим. Пътьом разни ченгета отново откъкваха по някой – под предлог проверка на документите – но все пак двадесет и няколко човека успяхме да стигнем до градинката пред “Кристал”. Оказа се плътно обградена от кордон униформени милиционери, а на тротоара беше струпана някаква башибозушка тълпа от цивилни ченгета, които крещяха срещу нас и ни хулеха.

Известно време се надвиквахме с тях, но после пристигнаха камионетки и бусове – и те взеха да стават по-агресивни. Спомням си как един от тях изтръгна фотоапарата от ръцете на Майк Пауър, репортьор на “Ройтерс”, разби го на земята и го стъпка с крак.

По незнайна заповед започнаха да ни натъпкват в бусовете и камионетките – с извиване на ръце, блъскане, влачене (ако откажеш да вървиш) и реални юмруци (ако се съпротивляваш) – както му се случи на Любомир Собаджиев; самият Петър Слабаков също отнесе няколко удара. Откараха ни в най-затънтения край на Южния парк, предупредиха ни да не смеем да се връщаме пред “Кристал” – и ни пуснаха.

Този сблъсък породил твърде силен отзвук – и на самия екофорум, и в западните медии – и несъмнено бе един от факторите, които ускориха падането на режима на Тодор Живков. Протестираха делегатите, протестираха и западните дипломати – и в крайна сметка комунистическата власт бе принудена да се откаже от преки насилствени действия.

Скърцаха със зъби и се мъчеха да плашат – но само толкова. Паралелно с подписката течаха и дискусиите в кино “Петър Берон” – две на “Екогласност” и една на Клуба, но пак с екологичен подтекст – говореше се обаче повече против режима, отколкото за екология; на тези дискусии за пръв път се постави открито въпроса за оставката на Тодор Живков и цялото Политбюро на БКП – залата бе претъпкана, фоайето също, хора се тълпяха просто на улицата и се мъчеха да научат какво става вътре.

Кулминацията на събитията по време на Екофорума бе в деня на неговото закриване, когато обявихме шествие за внасянето на нашата петиция в Народното събрание – бяхме събрали над 11 000 подписа. Мъчеха се по всякакъв начин на предотвратят това шествие, но не можаха – Петър Берон, който внесе искането за него за него в Софийската община, се позова на действащата тогава Конституция и чисто уведомителния режим за подобни

публични действия. Решиха отново да плашат – партийните организации на всеки софийски район бяха задължени да осигурят най-малко по двеста човека от тъй наречените “доброволни отряди”; всички водещи към площад “Александър Невски” улици гъмжаха от униформени и цивилни ченгета – те стояха на вериги и гледаха втренчено всеки преминаващ праз веригата, но иначе не предприемаха нищо.

Въпреки това се събраха към три хиляди човека – с вдигнати платкати и трансперанти изминахме стотината метра до Народното събрание и застанахме срещу него, докато неколцина представители влязоха вътре, за да връчат петицията – и тогава хората започнаха спонтанно да скандират: “Сво-бо-да!” и “Де-мо-кра-ци-я!”. Мнозина се просълзиха от радост: наистина имаше защо – това беше първата свободна демонстрация в страната след повече от четири десетилетия комунистически терор...

Седмица по-късно падна и Тодор Живков. Радвахме се – разбира се, всички се радваха, пиеха, веселяха се, танцуваха, даже шофьорите на таксито возеха хората без пари – толкова бяха въодушевени. Проблемът беше, че няхаме особени заслуги за това срутване на комунистическия режим – поради което “смяната на системата” се оказа скеч, разиграван по сценария на самите комунисти – по указания от Кремъл, разбира се.

Така започна всичко – за да свърши не така, както трябваше. Много неща не знаехме още тогава – и за много скрити аспекти на ставащото не предполагахме. Бяхме заедно – и единни във всяка акция, във всеки жест – но само, докато бяхме против – иначе всеки имаше различна представа за евентуалното бъдеще. Едни си го представяха само без Тодор Живков; други – като домашен вариант на руската перестройка и като “социализъм с човешко лице”; трети – особено след падането на Берлинската стена – вече започваха да долавят, че нещата могат да се променят далеч по-радикално – и България да стане нормална и демократична страна.

Уви – това не се случи – и не се е случило цели двадесет години след описаните събития. Още на първия свободен митинг след десети ноември – пред лицето на десетките хиляди, изпълнили площада пред Александър Невски, нямаше как да не си дадем сметка, че вече не сме някакви “неформали” – а сме съвсем реална политическа сила – и щем не щем, трябва да играем оттук нататък ролята на такава. Само че различните сценарии за бъдещето се сблъскаха именно в това политическо битие – и преходът стратира с предателства и недоразумения, които изобщо не можехме да си представим като възможни.

Минигът на СДС на Орлов мост - 7 юни 1990 г.

Тогава не знаехме, че само пет години по-късно някои от нас ще стоят на депутатските банки на партията, която на 26 октомври изпрати биячите си срещу нас. Не знаехме, че част от лидерите ни още във Великото народно събрание ще се карат кой да води бащината дружина, ще се договарят с комунистите и в крайна сметка ще разцепят създадения само година и половина преди това СДС. Не знаехме, че пъргави момчета ще размахват лакти и ще осребрят политическите си позиции, сключвайки сделка именно с комунистите. Не знаехме, че други знаят какво се готви и как ще бъде реализирано то. И – разбира се – грешахме на всяка крачка. Бързахме, горещяхме се, обещавахме неизпълнимото. Благодарение на това комунистите, които бяха на самия ръб на паниката и разпада непосредствено след 10-ти ноември, успяха да се окопитят, да лансират своя агентура в създаващите се по това време партии, да вбият клинове между нас. Преходът се проточи, опорочи се, превърна се в пародия и гротеска.

В крайна сметка така и не станахме нормална и демократична страна. Станахме корпоративна и мафиотизирана държава, чиито демократични институции имат чисто условен, ако не и чисто декоративен характер. Тъжна равносметка, която няма как да избегнем. Равносметката за едно поражение.